

Badania

Renata Jasnos

Deuteronomium
jako „księga”
w kontekście kultury
piśmienniczej
starożytnego Bliskiego Wschodu

Akademia „Ignatianum”

Wydawnictwo WAM

Kraków 2011

Spis treści

Wstęp	15
-------------	----

CZĘŚĆ I: WYBRANE ZAGADNIENIA KULTURY PIŚMIENNEJ NA STAROŻYTNYM BLISKIM WSCHODZIE ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM IZRAELA I JUDY

1. Wprowadzenie – początki pisma i kultury piśmiennej	27
2. Izrael i Juda – początki i rozwój kultury piśmiennej	37
2.1. Dzieje pisma na obszarze Izraela i Judy	37
2.1.1. Pismo klinowe w Kanaanie	38
2.1.2. Palestyna po okresie wieków ciemnych	41
2.1.3. Próby prowadzące do alfabetu	42
Alfabet klinowy	43
Pismo proto-kananejskie i jego pochodne	44
2.1.4. Pismo hebrajskie	46
Świadectwa archeologiczne	46
Problem dywersyfikacji zapisu	47
2.1.5. Zakres piśmienności na terenach biblijnego Izraela i Judy	49
XII-IX w.	49
VIII-VI w.	52
2.1.6. Uwarunkowania rozwoju piśmienności w Izraelu i Judzie	55
Kulturowe	55
Ekonomiczno-administracyjne	57
Społeczno-polityczne	58
2.1.7. Piśmienność w świadectwach biblijnych – kwestia historyczna	58
2.1.8. Sytuacja językowa i piśmienna w okresie perskim	60
2.2. Kultura piśmienna Izraela i Judy	63
2.2.1. Miejsca – archiwa	63
2.2.2. Osoby – pisarze	67
Dane archeologiczne	67
Dane biblijne	69
Tytuły i imiona pisarzy w Biblii	71
Funkcje pisarskie	72
Umiejętności literackie – poziom wykształcenia	76
Rody pisarskie okresu przedwygnaniowego	78
Relacje pisarzy dworskich z świątynią	81
2.2.3. Pytanie o edukację	83
3. Kontekst kulturowy funkcjonowania zapisów na SBW – wybrane aspekty	93
3.1. Funkcje tekstów	93

3.2. Starożytna idea pisania i zapisów	97
3.2.1. Niezwykła moc pisma	97
3.2.2. Bogowie, mity, idee – Mezopotamia	98
Początek pisma	98
Nisaba	99
Nabu	101
Tabliczka Przeznaczeń	102
Ninurta	105
Księgi niebiańskie, rejestry bogów	107
Podsumowanie	108
Biblijne echa kultu Nabu	109
3.2.3. Bogowie, mity, idee – Egipt	110
Thot	110
Szeszat	111
Zapisy i magia	112
Konkluzja	113
3.3. Pismo w służbie przekazu treści niezwykłych – wiedzy sekretnej i listów bogów	115
3.4. Koncepcja autorstwa i/czy „autorytetu” tekstu	119
3.5. Między powielaniem a inwencją	125
3.6. Między inwencją a kanonizacją	132
4. Pytanie o oddziaływanie międzykulturowe	135
4.1. Zjawisko wpływów kulturowych i jego ocena	135
4.2. Ugarit pośrednikiem i świadkiem wpływów kulturowych	137
4.3. Wpływy nie tylko literackie. Przerwanie, kontynuacja, adaptacja	140
4.4. Pytanie o postępowanie badawcze	143

CZĘŚĆ II: DEUTERONOMIUM JAKO *SĔFER*

1. Terminologia związana z kulturą piśmienną w Deuteronomium	149
1.1. Podstawowe terminy dotyczące pisania	149
1.1.1. <i>Sēfer</i> – pismo, list, piśmienny dokument	149
1.1.2. <i>Kātab</i> – pisać	152
1.2. Inne terminy związane z pisaniem	157
1.2.1. <i>Šōtēr</i> – pisarz, zwierzchnik	157
1.2.2. <i>Sēfer k'rītut</i> – list rozwodowy	159
1.3. Terminy pośrednio związane z pisaniem	160
1.3.1. Różne terminy rzadziej występujące	160
1.3.2. Słowo – <i>dābār</i> , <i>dāberet</i> , <i>'ēmer</i> , <i>'imrāh</i>	161
1.3.3. <i>Tōrāh</i> – nauka-prawo	167
2. Wybrane zagadnienia kultury piśmiennej w Deuteronomium	171
2.1. Aspekt materialny pisma – materiały i narzędzia pisarskie	171
2.2. Aspekt personalny – kto pisze	176
2.3. Rodzaje zapisów oraz ich funkcje i czynności z nimi związane	181
2.4. Deuteronomium jako pismo	187
2.4.1. Co zawiera <i>sēfer ha-tōrāh</i> ?	188
2.4.2. Treści przymierza <i>b'rīt</i>	191
2.4.3. Czym są <i>ha-d^ebārīm</i> ?	192

2.4.4. Relacja między Księgą Powtórzonego Prawa a „Księgą” <i>tory</i>	193
2.4.5. Funkcje i cele „Księgi” <i>tory</i> w Deuteronomium	196
2.4.6. Relacje między „Księgą” <i>tory</i> i kamiennymi tablicami w przekazie Deuteronomium	201
Synopsa narracji o powstawaniu tablic	202
Rozwój tradycji	205
Połączenie przekazów („redakcja”)	208
Odmienna funkcja tablic i „Księgi” <i>tory</i>	209
2.4.7. „Księga” <i>tory</i> i kamienne tablice w Księdze Wyjścia	211
3. „Księga” <i>tory</i> w pozostałych tradycjach Biblii hebrajskiej	219
3.1. Księga Jozuego	219
3.2. Księgi Królewskie i Księgi Kronik	221
3.3. Księga Ezdrasza i Księga Nehemiasza	230
3.4. Księgi prorockie	232
3.5. Konkluzja	237
4. Struktura Księgi Powtórzonego Prawa a proces kształtowania tekstu	239
4.1. Kodeks	240
4.2. Traktat	240
4.3. Mowy	241
4.4. Struktura złożona	243
4.5. Analiza terminologii w odniesieniu do struktury	246
4.6. Konkluzja	253

CZĘŚĆ III: DEUTERONOMIUM JAKO UCZESTNIK W KULTURZE

1. Oralność i piśmienność w Deuteronomium	257
1.1. Retoryka tekstu literackiego a oralność pierwotna	259
1.2. Cechy przekazu oralnego w literaturze	260
1.2.1. Powtórzenia	260
1.2.2. Styl formułatywny	261
1.2.3. Performance	266
1.2.4. Prawo – oralnie	268
1.3. Próba oceny oralności Deuteronomium	269
1.4. Dynamika oralno-piśmienna Deuteronomium	270
1.5. Przekaz piśmienny i implikacje piśmienności	275
2. Objawiona mądrość i wiedza nie-ukryta w deuteronomicznym zapisie	281
2.1. Objawienie i zapis – Bóg Pisarz na Horebie i piszący Mojżesz	282
2.2. Wiedza sekretna i mądrość	285
2.3. Mojżesz prorok, pisarz i mędrzec <i>apcallū</i>	292
2.4. Konkluzja	296
3. Prawo zapisane, jego cel i funkcje	299
3.1. Prawo króla i <i>sefer ha-tora</i>	299
3.1.1. Deuteronomiczne prawo króla i bliskowschodnia koncepcja władzy	299
3.1.2. Rola króla wobec prawa	304
3.2. Prawo i zbiory prawne w zapisie	309
3.2.1. Koncepcja prawa	309

3.2.2. Czym był „kodeks”?	311
3.2.3. Biblijne zbiory prawne.	319
3.3. Dwie kamienne tablice i Dziesięć Słów <i>Jhwh</i> .	322
3.3.1. Dlaczego w skrzyni?	322
3.3.2. Dlaczego dwie?	324
3.4. Kamienie limityczne, inskrypcje traktatów i prawo kraju.	329
3.5. Konkluzja.	335
4. Przyczynki do analizy procesu kształtowania Deuteronomium jako kompozycji piśmiennej – nowa <i>Kompositionsgeschichte</i>	337
4.1. Elementy warsztatu literackiego a proces kształtowania tekstu	338
4.2. Zbiór prawny jako zaczyn kształtowania piśmiennej kompozycji Deuteronomium.	347
4.3. „Model <i>Gilgamesza</i> ” rozwoju tekstu.	354
4.3.1. Charakterystyka eposu <i>Gilgamesz</i> , świadectwa tekstu, etapy rozwoju.	355
4.3.2. Deuteronomium a <i>Gilgamesz</i> .	361
4.4. Wprowadzenie do nowej <i>Kompositionsgeschichte</i>	363
4.5. Próba wstępnej konfrontacji z wybranymi teoriami	368
4.5.1. Złożoność przekazu	368
4.5.2. Przykład negatywnej weryfikacji hipotezy	370
4.5.3. „Redakcje” i „edycje”	372
5. Teologia Pisma i pisanie w Deuteronomium – synteza	377
5.1. Słowa mówione i pisane	377
5.2. Bóg jako Pisarz	380
5.3. Pośrednicy Objawienia w tradycji Deuteronomium	383
5.4. Autorytet tekstu i znaczenie zapisu	388
5.4.1. Autorytet osoby i jej słów	388
5.4.2. Powaga i znaczenie zapisu.	390
Dokument przymierza	390
Zapis prawa	392
Zapisana wiedza – nauka	394
5.5. Podsumowanie	398
Zakończenie	399
Summary	411
Spis tabel	420
Spis skrótów.	421
Bibliografia wybrana	427
Indeks rzeczowy.	463
Indeks odniesień biblijnych	467
Indeks wybranych świadectw piśmiennictwa	483
Indeks odniesień do pozabiblijnych tekstów starożytnych	484

Table of contents

Preface	15
---------------	----

PART I.

SELECTED ISSUES OF THE CULTURE OF WRITING WITHIN THE ANCIENT NEAR EAST – WITH PARTICULAR EMPHASIS ON ISRAEL AND JUDAH

1. Introduction – the origins of script and culture of literacy	27
2. Israel and Judah – the origins and development of culture of literacy	37
2.1. The history of script in the area of Israel and Judah.	37
2.1.1. Cuneiform script in Canaan	38
2.1.2. Palestine after the dark ages	41
2.1.3. Attempts leading towards the creation of an alphabet.	42
Cuneiform alphabet	43
Proto-Canaanite script	44
2.1.4. Hebrew Script	46
Archaeological evidence	46
Problems in the diversification of scripts	47
2.1.5. The extent of literacy within the areas of biblical Israel and Judah	49
12 th – 9 th century BC	49
8 th – 6 th century BC	52
2.1.6. Conditions for the development of literacy in Israel and Judah	55
Cultural	55
Economic and Administrative	57
Socio-political	58
2.1.7. Literacy in biblical evidence – a historical issue	58
2.1.8. Language and literacy during the Persian era	60
2.2. Writing culture of Israel and Judah.	63
2.2.1. Places – the archives	63
2.2.2. People – writers.	67
Archaeological Data	67
Biblical Data	69
Titles and names of writers in the Bible	71
Functions of writers.	72
Literary skills – the level of education	76
Writers’ Families in the era before exile	78
Relationships between court writers and the temple	81
2.2.3. Question about education	83
3. Cultural context of the functioning of records on the ancient Near East – selected aspects	93
3.1. Functions of the texts	93

3.2. Ancient idea of writing and records	97
3.2.1. The extraordinary power of writing	97
3.2.2. Gods, myths, ideas – Mesopotamia	98
The beginning of writing	98
Nisaba	99
Nabu	100
The Tablet of Destinies	102
Ninurta	105
Heavenly Books, records of gods	107
Summary	108
Biblical echoes of the worship of Nabu	109
3.2.3. Gods, myths, ideas – Egypt	110
Thot	110
Szeszat	111
Writing and magic	112
Conclusion	113
3.3. Writing in the service of the unusual – secretive knowledge and letters of gods	115
3.4. The concept of authorship and/or the “authority” of text	119
3.5. Between copying and invention	125
3.6. Between invention and canonisation	132
4. Question of intercultural influences	135
4.1. The phenomenon of cultural influences and its evaluation	135
4.2. Ugarit – intermediary and witness of cultural influences	137
4.3. Influences not only of a literary nature. Interruption, continuation, adaptation	140
4.4. Question relating to research procedure	143

PART II.

DEUTERONOMY AS *SĒFER*

1. Terminology related to the culture of writing in The Book of Deuteronomy	149
1.1. Basic terms related to writing	149
1.1.1. <i>Sēfer</i> – script, letter, written document	149
1.1.2. <i>Kātab</i> – to write	152
1.2. Other terms related to writing	157
1.2.1. <i>Šōtēr</i> – writer, supervisor	157
1.2.2. <i>Sēfer kērūtut</i> – divorce letter	159
1.3. Terms indirectly related to writing	160
1.3.1. Various less common terms	160
1.3.2. The Word – <i>dābār</i> , <i>dāberet</i> , <i>’ēmer</i> , <i>’imrāh</i>	161
1.3.3. <i>Tôrāh</i> – instruction-law	167
2. Selected literary and cultural issues within Deuteronomy	171
2.1. Material aspect of writing – tools and materials	171
2.2. Personal aspect – who writes	176
2.3. Types and functions of recording, activities related to them	181
2.4. Deuteronomy as a text	187
2.4.1. What does <i>sēfer ha-tôrāh</i> contain?	188

2.4.2. The contents of the covenant <i>b'rit</i>	191
2.4.3. What are the <i>ha-d'bārim</i> ?	192
2.4.4. The relationship between Deuteronomy and The 'Book' of <i>Torah</i>	193
2.4.5. Functions and objectives of The 'Book' of <i>Torah</i> in Deuteronomy.	196
2.4.6. Relations between The 'Book' of <i>Torah</i> and stone tablets in Deuteronomy	201
Synopsis of the narratives concerning the formation of tablets.	202
Development of the tradition	205
Merging of the accounts ('editing').	208
Different functions of the tables and The 'Book' of <i>Torah</i>	209
2.4.7. The 'Book' of <i>Torah</i> and stone tablets in The Book of Exodus	211
3. The 'Book' of <i>Torah</i> in other traditions of the Hebrew Bible	219
3.1. The Book of Joshua	219
3.2. The Books of Kings and The Books of Chronicles	221
3.3. The Book of Ezra and The Book of Nehemiah	230
3.4. The Books of the Prophets	232
3.5. Conclusion.	237
4. Structure of the Book of Deuteronomy and the process of shaping the text	239
4.1. Code	240
4.2. Treaty	240
4.3. Speech	241
4.4. Complex structure	243
4.5. Analysis of the terminology in relation to structure	246
4.6. Conclusion	253

PART III.

DEUTERONOMY AS A PARTICIPANT WITHIN THE CULTURE

1. Orality and literacy in Deuteronomy	257
1.1. Rhetoric of a literary text versus the primary orality	259
1.2. The features of oral communication in literature	260
1.2.1. Repetitions	260
1.2.2. Formulaic Style	261
1.2.3. Performance.	266
1.2.4. The Law – orally	268
1.3. An attempt to assess the orality of Deuteronomy	269
1.4. Oral and writing dynamics of Deuteronomy	270
1.5. Written transmission and implications of literacy	275
2. Wisdom revealed, and unhidden knowledge written down in Deuteronomy	281
2.1. The Revelation and its recording – God-Writer on Mount Horeb and Moses who writes	282
2.2. Secretive knowledge and wisdom	285
2.3. Moses – prophet, writer and sage <i>apkallū</i>	292
2.4. Conclusion	296
3. Recorded law, its purpose and functions	299
3.1. The law of the king and <i>sefer ha-tora</i>	299

3.1.1. Deuteronomic law of the king and the Near Eastern concept of power	299
3.1.2. Role of the king before the law	304
3.2. Law and written legal collections	309
3.2.1. The concept of law	309
3.2.2. What was the ‘code’?	311
3.2.3. Biblical legal collections	319
3.3. Two tablets and Ten Words <i>Yhwh</i>	322
3.3.1. Why in a chest?	322
3.3.2. Why two?	324
3.4. Boundary stones, inscription of treaties and the law of the country	329
3.5. Conclusion	335
4. Contributions to the analysis of the process of the shaping of Deuteronomy as a written composition – a new <i>Kompositionsgeschichte</i>	337
4.1. Elements of literary interventions and the process of shaping text	338
4.2. A collection of laws as a nucleus in the shaping of the literary composition of Deuteronomy	347
4.3. ‘Model of <i>Gilgamesh</i> ’ of the development of the text	354
4.3.1. Characteristics of the <i>Gilgamesh</i> epic, evidence from the text, stages of development	355
4.3.2. Deuteronomy versus <i>Gilgamesh</i>	361
4.4. Introduction to the new <i>Kompositionsgeschichte</i>	363
4.5. An attempt at a preliminary confrontation with selected theories	368
4.5.1. Complexity of the tekst	368
4.5.2. An example of a negative verification of the hypothesis	370
4.5.3. ‘Redactions’ and ‘editions’	372
5. Theology of the Scripture and writing in Deuteronomy – a synthesis	377
5.1. Spoken and written words	377
5.2. God as Writer	380
5.3. Intermediaries of the Revelation in the tradition of Deuteronomy	383
5.4. The authority of the text and the importance of recording	388
5.4.1. The authority of the person and their words	388
5.4.2. Solemnity and importance of recording	390
Document of the Covenant	390
Written Law	392
Written Knowledge – Instruction	394
5.5. Summary	398
Conclusion	399
Summary in English	411
List of Tables	420
List of abbreviations	421
Selected bibliography	427
Subject index	463
Index of biblical references	467
Index of selected evidence of literacy	483
Index of references to extra-biblical ancient texts	484